

BATI KAMUOYUNDA TÜRKLER VE MÜSLÜMANLIK ALGISININ OLUŞMASINDA AMERİKAN MİSYONERLERİNİN ETKİSİNE BİR ÖRNEK: EDWIN MUNSELL BLISS

Elçin YILMAZ* - Kenan ÖZKAN**

Öz

Ermeni sorununun başlangıcı 1915 olaylarından çok öncelere, 18. yüzyılın başlarına kadar gitmektedir. Özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük devletlerin kendi siyasi çıkarları açısından desteklediği misyonerlik faaliyetleri, Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Türk-Ermeni ilişkilerinin gerginleşmesine neden olan baş faktör oldu. Büyük güçler dediğimiz devletler arasında misyonerlik faaliyetlerinde en ön plana çıkan ülke şüphesiz Amerika idi. Avrupa’da Katoliklerin işlediği kıyımlardan kurtulmak için Amerika’ya kaçan Protestanlar, 18. yüzyılın sonuna doğru Boston’da “American Board” olarak bilinen misyonerlik kurumunu faaliyete geçirdiler. Kurumun başlıca amacı, Protestanlığı ve İncil’i bütün dünyada tanıtmak ve yaygın hale getirmektir. “American Board” örgütüne bağlı bütün Amerikan okullarında hem fen hem de din eğitimi gören genç misyonerler büyük ideallerle dünyanın dört bir yanında çalışmaya başladılar. Amerikalı Protestan misyonerler bir yandan eğitim ve sağlık işlerine el atıp Hristiyanlar arasında kabul ve saygı görmeye çalışırken bir yandan da sözde yaşadıklarını günlükler tutarak kaleme almışlar, Ermenilerin Türkler tarafından katledildiği propagandasını yapmışlar, yazdıkları yazılar ve diğer ülkelere gönderdikleri raporlar ile Ermeni sorununun fikrî ve ideolojik boyutunu oluşturmuşlardır. Bu misyonerler, yazılarında “mazlum Ermeni” ve “korkunç Türk” temasını işlemiş, yaşanan olayları farklı bir kurgu ile genelde Müslümanlık ve özelde Türkler aleyhinde dile getirmiştir. Osmanlı ve Müslüman imajının dünya kamuoyunda algılanış biçimini nesnellüğünü tartışılır biçimde etkilemişlerdir. Bu misyonerlerden biri Edwin Munsell Bliss’tir. Bliss, yazılarında “ezilen Ermeni” ve “korkunç Türk” temasını dile getirmiş ve genelde İslam dinine ve özelde de Türklere karşı yönelttiği belgesiz ve asılsız yıkıcı eleştirilerle Batı kamuoyundaki Osmanlı imajını son derece olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Bu çalışmada Edwin Munsell Bliss örneği üzerinden, misyonerlerin Batı kamuoyu ile paylaşmak üzere kaleme aldığı yazıların etkisi incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: *Ermeni Meselesi, Misyonerlik, Edwin Munsell Bliss, American Board.*

* Dr. Öğr. Gör., İzmir Ekonomi Üniversitesi, Ortak Zorunlu Dersler Bölümü, İzmir.

E-posta: elcin.yilmaz@ieu.edu.tr. ORCID: 0000-0001-6385-8504

** Dr. Öğr. Gör., Altınbaş Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İstanbul.

E-posta: kenan.ozkan@altinbas.edu.tr. ORCID: 0000-0001-8939-4365

(Makale Gönderim Tarihi: 11.01.2020 - Makale Kabul Tarihi: 09.05.2020)

Abstract

An Example of the Impact of American Missionaries on the Creation of Turks and Muslim Perceptions in the Western Public: Edwin Munsell Bliss

The beginning of the Armenian issue, which has never fallen from the agenda of our country, goes as far as the beginning of the 1915 events until the beginning of the 18th century. Especially the missionary activities supported by the great states in terms of their own political interests since the second half of the 18th century became the main factor that enabled the Turkish-Armenian relations in the Ottoman Empire to become tense. Among the states, we call great powers; America was the most prominent in missionary activities. The Protestants who fled to America to get rid of the Catholic-driven slaughter in Europe spent a missionary establishment in Boston, known as the American Board, at the end of the 18th century. The main aim of the institution; Protestantism and the Bible all over the world to promote and widespread. Young American missionaries who study both science and religion in all American schools affiliated with the American Board organization have been working with great ideals around the world. The American Protestant missionaries propagated the propaganda that the Armenians who were kept alive by keeping the diaries of the so-called survivors were slaughtered by the Turks while they tried to receive education and health affairs and received acceptance and respect among the Christians and they produced the ideological and ideological dimension of the Armenian question with the writings they wrote and the reports they sent to other countries. These missionaries wrote about the oppressed Armenian and dreadful Turkish theme in their writings and expressed the events against Islam in general and against the Turks in particular. They have arguably influenced the objectivity of the perception of the Ottoman and Muslim image in the world public opinion. One of these missionaries is Edwin Munsell Bliss. Bliss, who we would describe as an American missionary, author and editor, expressed the oppressed Armenian and terrible Turkish theme in his writings and he negatively affected the Ottoman image in the Western public opinion with undocumented and unfounded criticisms directed against the Islamic religion in general and the Turks in particular. In this study, we will examine the example of Edwin Munsell Bliss and examine the impact of the writings written by the missionaries and shared with the Western public and try to highlight the history of the problem.

Key words: *Armenian Issue, Missionary, Edwin Munsell Bliss, American Board,*

Giriş

Osmanlı Devleti himayesinde bulunan azınlıklar, başta Ermeniler olmak üzere dini, milli ve siyasi yollarla, kendi mezheplerini kabul ettirmek suretiyle amaçlarına ulaşmak yoluna girmişlerdir. Osmanlı Devleti tarafından verilen kapitülasyonlarla Fransa, İngiltere, Rusya ve ABD gibi devletlere tanınan “*Hıristiyanların Hamili*” konumu sayesinde misyonerler, Osmanlı topraklarında teşkilatlanmışlar, böylece Anadolu’nun özellikle Doğu Anadolu bölümünde en ücra köşeye kadar yayılmış kiliseler, hastaneler, okullar, kolejler ve Ermenilerin her meselesi ile yakından ilgilenen konsoloshaneler kurmuşlardır. Bu sayede Atatürk’ün de ifade ettiği gibi Osmanlı Devleti’nde “her türlü tahrikâtın ocağı” olmuşlardır.¹

¹ Süslü 1990, s. 27-29.

Batı Kamuoyunda Türkler ve Müslümanlık Algısının Oluşmasında Amerikan Misyonerlerinin Etkisine Bir Örnek: Edwin Munsell Bliss

Bir hükümet tarafından kendilerine verilen siyasi, kültürel, bilimsel ve dini görevleri yerine getirmek amacıyla çalışan misyonerler, Osmanlı topraklarına gelerek özellikle İstanbul'da ve diğer Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıkların ve yabancıların durumları ile ilgilenmişlerdir.² Yabancı misyonerler içerisinde Osmanlı topraklarında en etkili faaliyet gösterenlerden biri şüphesiz Amerikalı misyonerler olmuştur. Amerikan misyonerlik faaliyetlerinin, Osmanlı ülkesine yönelik ilk adımı 1819 yılında gerçekleşmiştir. Aynı yıl Pliny Fisk ve Levi Parsons Osmanlı topraklarında yaşayan çeşitli din ve mezhebe bağlı olan kişileri incelemek üzere buraya gönderilmişlerdir.³ Amerikan misyonerlerinin kullandıkları metotlar eğitim, İncil'in ulusal dillere çevrilmesi ve dağıtılması, açılacak her yerde mahalli kiliseler, okullar ve hastaneler kurulmasıdır.⁴ Amaçları ise, İsa'yı bütün dünyanın tanımını sağlamak, bütün dünyayı Hıristiyanlaştırmak ve İncil'i bütün dünyaya anlatmaktır.⁵

Amerikan misyonerlerinin çalışmalarının yoğunluk merkezi genellikle *okullar* olmuştur. Açılan Ermeni okullarında Ermenice öğretilmiş, Ermeni tarihi ve kültürü ders olarak okutulmuştur. Ermeni ailelerinin çocukları Amerika ve Avrupa'ya öğrenci olarak gönderilmişler, eğitimlerini bu okullarda tamamlayanlar, dönüşlerinde misyoner okullarında öğretmen olarak görev yapmışlardır.⁶ Gülbadi Alan'a göre, misyonerlik faaliyetlerinin amacı, öncelikli olarak Müslüman halkı Hıristiyanlık dinine kazandırmak gibi görünüyorsa da asıl maksat, Osmanlı toprakları üzerinde azınlıklar merkezli devlet kurmaktır. Bu nedenle Anadolu kolejinde azınlık dilleri yanında Ermeni ve Rum tarihi ve kültürü öncelikli dersler olarak veriliyor, kolej bünyesinde açılan hastanede de Müslüman Türk halkına ulaşmaya çalışılıyordu.⁷

Seçil Akgün'e göre, Osmanlı yönetimi Amerikalı misyonerlerin okullar açarak, hastaneler kurarak azınlıklar üzerinde yürüttükleri bu faaliyetlerini kısıtlamak bir yana diğer emperyalist Avrupa ülkelerinin yanında tarafsızlığına inandığı Amerika'nın kendi topraklarında emperyalist bir emeli olmadığını düşünerek, Amerikalı misyonerlerin kurmak istedikleri eğitim kurumlarına kolaylıklar dahi sağlamıştır.⁸ Akgün'ün bu ifadesi misyonerlik faaliyetlerinin

² Sezer 2013, s.58-59

³ Pierson, 1853, s. 238; Bliss 1897, s. 128; Alan 2008, s. 28; Karakaş 2014, s.128

⁴ Bliss 1897, s. 135-138.

⁵ Bliss 1897, s. 28.

⁶ Amerikalı misyonerlerin Ermeniler üzerindeki çalışmaları için ayrıca bkz. Akgün 1988, s. 4; Özkan, 2016, s. 119-122.

⁷ Alan 2008, s. XIII.

⁸ Akgün 1992, s. 7; Özkan 2016. 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerikalı misyonerlerin Ermeniler üzerinde etkisini giderek artırmasının nedenlerini birkaç başlıkta toplamaktadır. Bunun öncelikli nedeni Osmanlı Hükümeti'nin misyonerlik faaliyetlerine olanak sağlaması ve Protestanlık mezhebini resmen tanınmasıdır. Ayrıca 1842'den itibaren Osmanlı topraklarından

gelişmeye başladığı ilk zamanlar için geçerli olabilir. Ancak misyonerlik faaliyetlerinin Ermeni ayrılıkçı faaliyetleri ile ilgili olduğunun anlaşılması üzerine Osmanlı Devleti'nin bu gelişmelere kayıtsız kalmadığını ancak her seferinde karşısında bir Batılı devletin müdahalesini bulduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Özellikle 1878 Berlin Antlaşması içerisine konulan Ermenilere yönelik ıslahatların gerçekleştirilmesi ve büyük devletlerin bu ıslahatların takipçisi olacağına dair madde Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıl ve sonrasında elini kolunu bağlayan en önemli gelişme olmuştur. Çünkü bu maddeden yararlanarak büyük devletleri arkasına alan Ermeniler her fırsatta Osmanlı Devleti'ni uluslararası siyasi mercilere ve Batı kamuoyuna şikâyet etmişlerdir.⁹ The Times, 17 Temmuz 1880 tarihli yazısında Berlin Konferansı'nda Ermenilerle ilgili idari iyileştirme ve reformların yapılmasının “Büyük Güçlerin” dikkatini çektiğini ifade etmektedir. Yazıda Berlin Antlaşmasındaki 61. Madde sayesinde Ermenilerin koşullarında daha fazla gecikme yaşanmadan iyileştirme yapılması hususu önemli bir gelişme olarak kaydedilmiştir.¹⁰ The Times, aynı yazıda bu madde ile Ermenilerin, Büyük Güçlerin kontrolünde ve yetkisinde, Çerkeslerin ve Kürtlerin saldırganlığına ve şiddetine karşı güvence altına alınacağını da ifade etmektedir.

Amerikalı misyonerlerin, çalışmalarının yarattığı huzursuzluk Osmanlı arşivlerinde de belgelenmiştir. Örneğin; misyonerlerin Ermeni işlerine müdahalesi ve bazen gizli bazen de alenen Avrupa ile Amerika'ya raporlar göndermeleri sebebiyle Avrupalıların Türklere karşı kin ve düşmanlıklarının arttığından kendilerine Osmanlı ülkesinde gördükleri misafirperverlik hatırlatılarak bu faaliyetlerin önemsenmesi gerektiği ile ilgili bazı yazışmalar gerçekleşmiştir. Amerikan Dış İşlerine, Osmanlı ülkesinde ikamet eden misyonerlerin tahrikleri ve sonuçları ile ilgili nota verildiği, Amerikan misyonerlerin Gregoryen Ermenileri Protestan mezhebine sokmak için yoğun çaba gösterdikleri ile ilgili yazışmalar Osmanlı arşivlerinde belgelenmektedir.

Amerika'ya göç eden Ermeniler ABD vatandaşlığına geçerek orada ciddi anlamda propaganda faaliyetlerini sürdürmekteydi. Üçüncü olarak Ermenilerin Osmanlı topraklarındaki dağılık konumları misyonerlik faaliyetlerinin alanını geniş bir alana yaymaktaydı. Özkan 2016, s. 121. Misyoner teşkilatının Ermenilerin Amerika'ya göçünde oynadığı rolü arşiv belgelerinde görmek mümkündür. Örneğin Adana Protestan Misyoneri Mr. Karny, Adana'dan 20 kadar Ermeni'yi Amerika'ya götürmek üzere Marsilya'ya beraberinde götürdüğüne dair 18 Ekim 1892 tarihli Zaptiye Nezareti'ne bildirilen rapor için bkz. BOA. BEO. 91/6802.

⁹ “*Bab-ı Ali Ermenilerin yaşadığı eyaletlerde yerel ihtiyaçların gerektirdiği reformları geciktirmeden yapmayı ve Çerkez ve Kürtlere karşı Ermenilerin huzur ve güvenliğini sağlamayı taahhüt eder. Bu hususta alınacak önlemleri büyük devletlere bildirecektir ve devletler de alınan önlemlerin uygulanmasını gözetleyecektir.*” Çömez; *Berlin Antlaşmasının 61. Maddesi*”, *Akşam*, 27 Nisan 2005; Berlin Antlaşmasının tam metni için bkz. Erim 1953, s.403-424.

¹⁰ *The Times*, “*Berlin Conference*”, 17 Temmuz 1880, s.5.

Batı Kamuoyunda Türkler ve Müslümanlık Algısının Oluşmasında Amerikan Misyonerlerinin Etkisine Bir Örnek: Edwin Munsell Bliss

Örneğin “Christian Herald” gazetesinin 15 Ocak 1896 tarihli sayısında Osmanlı Hükümetinin, hiçbir denetime tabi olmaksızın Amerikalı misyonerlere Ermeniler için yardım yapabilme yetkisinde bulunduğu asılsız haberi yayınlanmış böylece gazete Ermeniler için toplayacağı yardımları meşrulaştırma çabasına girmiştir. Washington Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen raporda gazetenin bu maksatla Mösyö Trell’e yetki verdiği ve şimdiye kadar yedi yardım komitesinin teşkil edilerek Anadolu’daki Ermenilere toplanan paraların dağıtılması için görevlendirildiği bilgisine yer verilmiştir. İlk komite Van’da Miss Grace Kimball ile Mösyö ve Madam Reynolds’ın idaresinde faaliyet sürdürmekte olup 52.500 Frank toplamıştır. İkinci komite Erzurum’da Rahip Chambers, üçüncüsü Erzincan’da Madam Chambers, dördüncüsü Trabzon’da Rahip Barnum, beşincisi Diyarbakır’da Rahip Galts ve Elie’nin idarelerinde olup toplamda 20.000 Frank bağış topladıkları bilgisine yer verilir. Altıncı komite Mardin’de Rahip Andrews’un idaresinde olup 2.500 Frank bağış toplarken yedinci komite Gemerek’te Rahip Fawel’in idaresinde yine 2.500 Frank bağış toplamıştır. Sefaretin gönderdiği raporda bu komitelere ilave olarak Bitlis, Antep, Urfa ve Sivas’ta da birer komitenin oluşturulacağı istihbaratına yer verilmiştir. Rapor bu tür faaliyetlerin engellenmemesi halinde Amerikalı misyonerlerin Ermeniler üzerindeki nüfuzunun daha da artacağı uyarısı ile son bulmuştur.¹¹ Çok geçmeden 22 Ocak 1896 tarihiyle Washington’dan gönderilen ikinci bir istihbarat raporunda “Christian Herald” gazetesi sahibinin teşvikiyle kurulan komitelere ilaveten bu defa Antep’te Rahip Coller’in himayesinde kurulan komitenin 2.500 Frank topladığı, ayrıca Sivas’ta Rahip Pery’nin ve Arapkir’de Rahip Barnum’un ayrı ayrı 2.500 Frank topladıkları bilgisi verilmiştir.¹² Bu raporlar üzerine 7 Şubat 1896’da Hariciye Nezareti tarafından Washington’a yapılan tebliğde Osmanlı sınırları dışında yardım komiteleri tarafından toplanan paraların bu komitelerin görevlileri vasıtasıyla Osmanlı toprakları dâhilinde dağıtımına hükümetçe izin verilmediği bildirilmekle birlikte bu tür yardımların ancak ve ancak “İslam ve Hıristiyan muteberanından mahallerinde teşkil edilen komisyonlar” aracılığıyla dağıtılabileceği ifade edilmiştir.¹³

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde misyonerlik faaliyetleri ile huzursuzluk yaratan bir diğer isim de Amerikan misyoner Edwin Munsell

¹¹ Washington Sefaretinden gönderilen 15 Ocak 1896 tarihli raporun sureti için bkz. BOA. A) MKT. MHM. 688/6. 5.

¹² BOA. A) MKT. MHM. 688/6. 3. Gazete diğer taraftan komiteler aracılığıyla Ermenilere 30.000 Dolar dağıtıldığı ve bu tür faaliyetlerin Hıristiyanlığı yaymak adına çok büyük bir etkisinin olduğu propagandasını da yapmaktadır. BOA. DH. TMIK. M. 6/23. 1.

¹³ BOA. A) MKT. MHM. 688/6. 4.

Bliss'tir. Bliss, *American Board of Commissioners for Foreign Missions*¹⁴ örgütüne bağlı misyonerler olan Isaac Grout ve Eunice B. Day'in oğludur. Babası American Bible Society¹⁵ adına Orta Doğuda 30 yıl boyunca delegelik yapmıştır.¹⁶ Kendisi, hayatını Amerika Birleşik Devletleri hükümeti için muhtelif görevlerde çalışarak ve yurt dışında misyonerlik faaliyetleri yaparak geçirmiştir. Ayrıca "Independent" gibi çeşitli gazetelerde çalışmış (1891-1901), 1888 yılına kadar babasına Bible Society'de destek vermiş, daha sonra yoğun olarak Amerika'nın misyonerlik faaliyetlerinde görev yapmıştır. Kendisinin misyonerlik faaliyetlerine en büyük katkısı editörlüğünü yaptığı "Encyclopedia of Missions" adlı yayındır. Yayın, 19.yüzyılda Protestan misyonerlerinin gelişimi hakkında önemli bilgiler vermekte, adeta misyonerlik tarihini anlatmakta ve misyonerlerin görevleri hakkında birçok talimat içermektedir.¹⁷ Bliss, "Turkey and "The Armenian Atrocities" (1896), "Concise History of Missions" (1897), "The Missionary Enterprise" (1908) adlı eserlerin de yazarıdır.

Amerikan misyonerlerinin amaçlarını "*Hizmet ettiğimiz politik uçlarımız yoktur. Sultan'ın topraklarından bir metre kare bile istemiyoruz ancak biz her zaman yaptığımız gibi, ezilenlerin özgürlüğünün, her insanın kendi vicdanının ışığı altında, kendi Tanrısına ibadet etme hakkının savunucusu olacağız.*"¹⁸ diyerek ifade eden Bliss, Osmanlı Hükümetinin misyonerleri muhalif ve rahatsız edici bulan tavrını eleştirmektedir. Bliss'e göre, misyonerler Osmanlı hükümeti için tehdit değildir. Çünkü onlar yasadışı değildir. Misyonerlerin eğitim faaliyetleri üzerinde yoğunlaşması kısa sürede Ermeni entellektüel hayatının gelişmesi ile sonuçlanmıştır. İşte Bliss'e göre Osmanlı Devleti'nin misyonerlerden rahatsız olmasının asıl sebebi budur. Çünkü Ermeniler artık baskı karşısında ayak direyenlerdir. Şüphesiz misyonerler imparatorluğa "ışık" getirdiler ve ışık yozlaşmanın olduğu yerde daima rahatsız edici bir unsurdur; huzursuzluk yaratır ve böyle bir huzursuzluk baskıcılara hoş gelmez.¹⁹

Bliss, özellikle *Turkey and The Armenian Atrocities* adlı kitabında Türklerin Ermenilere katliam yaptığı iddialarını sistematik bir şekilde işlemiştir. Öyle ki bu kitap ve içerisindeki iddialar Osmanlı Devleti'nin de dikkatinden kaçmamış konuyla ilgili resmi raporlarda adı konu edilmiştir. Örneğin, 6 ve 11

¹⁴ American Board adlı örgütün Ermeni faaliyetleri hakkında Amerikan kamuoyunu bilgilendirmek için yaptığı faaliyetler hk. Bkz, Karakaş 2014, s. 134-136.

¹⁵ 1816 yılında New York'ta kurulan American Bible Society (ABS), İncil'in Protestan Hıristiyan versiyonunun çevirisini yayımlayıp dağıtan Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir İncil topluluğudur.

¹⁶ F:\bliss\Yale Finding Aid Database Guide to the Edwin Munsell Bliss Papers.html (17.06.2013)

¹⁷ Anderson 1999, s.69.

¹⁸ Munsell, 1896, s.vii

¹⁹ Bliss 1896, s. 323-324.

Nisan 1896 tarihiyle Washington Sefaretinden Hariciye Nezareti'ne gönderilen raporlarda Edwin Munsell Billes'in Robert Kolej'in kurucusu Cyrus Hamlin'in yardımları neticesinde Boston'da "*Hükümet-i Seniyye ve Ermenilerin Duçar Oldukları Mezalim*" başlıklı bir kitabının yayınladığı bilgisi verilmektedir ki, bu "*Turkey and The Armenian Atrocities*" adıyla bilinen eserdir. Eserde "din-i mübin-i İslam ve Osmanlılar ve Hükümet-i Seniyye aleyhine" şiddetli hücumlarda bulunulduğunun altı çizilmiştir. Bu ve benzeri eserler "*Amerikalı misyonerlerin ekserisinin Türklere karşı besledikleri hissiyat-ı hasımanenin bir delil-i cedidi*" olarak gösterilmiştir.²⁰ Kitap, Osmanlı makamlarına karşı şiddetli suçlamalarla dolu olduğu, Anadolu'da yapılan mezalim ve katliamların eşi benzerine ne Gotlar ne Romalılar ne de Hunlar ve Vandallar zamanında rastlanmadığı ifadelerine yer verildiğinden son derece zararlı bir çalışma olarak değerlendirilir. Bliss'in eserde yaptığı birtakım değerlendirmelere raporda geniş bir şekilde yer verildiği dikkat çekmektedir. Bliss, Ermeni meselesinin uluslararası bir boyut kazandığı Berlin Antlaşması sonrası sürece değinerek Osmanlı Hükümeti'nin bu dakikadan itibaren "*ahali-i Hıristiyanıye zararına olarak şan ve hissiyat-ı İslamiyeyi tezyit eylemek*" siyasetini benimsediğine işaret etmiştir. Avrupa devletleri Osmanlı'ya ıslahatları zorunlu koşsa da o buna tepki olarak "*1894 senesi sonbaharında Anadolu şahane-i cebelinde vukua gelen hadisat ile mukabele*" etmiştir diyen Bliss, özellikle Sasun İsyanı'na işaret etmektedir. Bu isyan neticesinde 40-50 bin Hıristiyan hayatını kaybetmiş ve geriye kalanlar da İslamiyet'i kabule mecbur edilmiştir. Raporda Bliss'in eseri kaleme almaktaki amacının "*mazlumin hakkında bir hiss-i muhtelif uyandırmak*" olduğuna dikkat çekilmiştir.²¹

Bliss, Hıristiyanların Osmanlı Devleti'ndeki durumlarını şöyle belirtmektedir:

"Sultan, kilise adamlarına dikkat çekici bir hoşgörülle muamele etti. Vezir rütbesini Patriğe vererek ve ona yeniçerilerden bir koruma bahşederek bir mahkeme başlattı. Tüm topluluk ve sosyal haklar ve görevlerin, sadece evlilik anlaşmaları, miraslar, vasiyetler, boşanmalar konusunda yetkisi olan ve hatta doğrudan Sultan'ın yetkisine dâhil olmayan cezai durumlarda yetkisi

²⁰ BOA. HR. SYS. 65. 37. 2/1 6 Nisan tarihli raporda Osmanlı ülkesinde ikamet etmiş olan Misyonerlerden Green'in kaleme aldığı ve "New York Ermeni Milli İane Komitesi" tarafından yayınlanan "*Hükümet-i Seniyye'nin Ahval-i İdaresi ve Ermeni Tahribatı*" başlıklı eserden de söz edilmektedir. Eserin orijinal adı "*The Rule of the Armenian Crisis*"dir. Eserin Osmanlı sınırları içerisindeki misyonerler tarafından Müslümanlara atılan iftiralarla dolu olduğuna işaret edilmiştir. Söz konusu raporda ayrıca "Congregationaslists", "Missionary Herald" ve "Christian Herald" gazetelerinin Diyarbakır, Kayseri, Sivas, Erzurum, Merzifon, Van vesaire yerlerde Müslümanlar aleyhine karalayıcı ifadeler içeren mektupları yayınladığı bilgisine de yer verilmiştir. BOA. HR. SYS. 65. 38. 2/1.

²¹ BOA. HR. SYS. 65. 38. 2/1.

bulunan Patrikliğe devredilen bir hükümet sistemi kurdu. Böylece ulusal hayatı da içine alan farklı bir topluluk hayatı gelişti. Gayrimüslimle kendi arasında herhangi yasal bir ilişkinin olamayacağına dair Müslüman prensibine tüm topluluklar veya toplumsal haklar tarafından uyum sağlandı.

Kendi şehir, kasaba veya köy bölgeleri, kendi dükkânları, kasapları, fırıncıları, terzileri, kendi kiliseleri gibi bir de fabrikaları vardı. Onlardan ağır bir baş vergisi ve üç yaşından beri her gayrimüslimden askeri muafiyet vergisi istendiği doğrudur. Bu vergiler kesinlikle hafif değildi ve inançsızın durumunun sefil olduğunu ve hatta hayatının bile Sultan'ın bir lütfunun işareti olduğunu açıkça aklına sokacak şekilde yönetmek hükümetin genel politikasıydı. Yine de belli bir bağımsızlık vardı ve Yunanlar tekrar şehirlerinde bir araya geldiler ve II. Mehmet'i takiben gelen Sultanlardan daha akıllı olanı bu toplulukları öfkeyle bastırmak yerine geliştirme fikrini uyguladı.

Yunanlara verilen toplumsal haklar zamanı gelince diğer Hıristiyanların durumunda da aynı prensibin tanınmasını beraberinde getirdi ve her biri Bab-ı Ali'de çeşitli piskopos ve ruhban sınıfı ile birlikte Patrik tarafından temsil edildi. Bu sürecin tek dikkat çekici sonucu bu farklı milliyetler arasındaki ayrılığı pekiştirmektir. Yunan, Ermeni ve Süryani toplulukları birbirlerinden farklı olduklarından, aralarında daha büyük ayrıcalıkları sağlama almaya ve topluluk hayatının çoğunu geliştirmeye gelince kavga çıktı. Bunun sonucunda, inanç ve iman farklılıklarından kaynaklanan düşmanlıklar azalmaktan ziyade vurgulandı ve bilerek veya bilmeyerek Sultanların emrinde farklı sınıf tebaalarının arasındaki kıskançlıkların gücüyle önemli ölçüde yönetim geleneği ortaya çıktı.

İstanbul'da benimsenen bu genel prensip imparatorluk boyunca küçük teferruatlarla uygulandı. Her şehirde Hıristiyanlar topluluklarına yerleştiriliyordu ve piskopos, rahip veya diyakoz olsun dini başkan yerel idare tarafından topluluğunun sivil başkanı olarak tanınıyordu. Yüce dini yetkililere itirazlar yapılabiliyordu ve Türk Hükümetinin tüm gücü bu yarı-sivil yarı-dini yöneticilerin emirlerini uygulamak zorunda bırakılıyordu. Ne var ki imparatorluk boyunca bu türden herhangi bir sistemi geliştirmek kolay bir şey değildi. Rahatsız edici etkiler arasında, büyük Yunan ailelerinin topraklarının istimlakı ve belli sayıda takipçisiyle birlikte Sultana hizmet etmek şartıyla onları tutan, imparatorluğu sağlamlaştırmaya yardım eden ancak Hıristiyanları bastırmak için çok çalışan seçkin savaşçıların unvanı verilen tımarlara dönüşmeleri vardı. Bu onları bu feodal şeflerin merhametine bırakıyordu ve takip eden yüzyıllar içinde bu durum artan baskılardan biri oldu. Buna kendi rahipliklerinin indirgenmesinin de katkısı oldu. İnsanlarının sivil temsilcileri olarak konumları ruhani öğretilerinden daha da fazla azaltıldı ve her türlü entrikaya bağımlı hale geldiler.

Bunu iki önemli sonuç takip etti. Bir tanesi, dağ bölgelerinde, feodal beylerin dikkatsiz veya zayıf olmasına oranla açık köyler üzerinden beslenen haydut gruplarının oluşumu oldu, diğeri ise bu Hristiyan topluluklarının yavaş yavaş dağılımı oldu. Bu durum Ermenileri diğerlerinden daha fazla etkiledi. İmparatorluk boyunca rahatsız edilmeyecekleri bir yer arayışı içinde orada burada dolaştılar. Kilikya'daki Sis'te kendi sözde krallıklarını kurmanın ve Kuzey Suriye ve Orta Anadolu düzlükleri boyunca yayılmanın tam zamanıydı. Krallıkları kısa ömürlü oldu ve atadan kalma vatanlarından ayrılmasının etkisi kendilerini Türklerin baskısı altına daha da çok sokmak oldu, böylece kendi dillerini normal kullanma haklarını bile kaybettiler.”²²

Ayrıca Bliss, bu reformların muhafazakâr müslümanların büyük bir tepkisine yol açtığını, eyaletlerde kargaşa ve sorunların hüküm sürdüğünü sözlerine eklemektedir. Bliss'e göre, Osmanlı Devlet mekanizmasının neredeyse tamamında cehalet ve yozlaşma, mahkemelerde adaletsizlik hüküm sürüyordu. Davalarda Hristiyanların Müslümanlara karşı sunduğu kanıtlar kabul edilmiyordu. Ayrıca Hristiyanlar başkentin Türk mahallelerine girerlerse, büyük bir tepki ve nefretle karşılanıyorlardı.

Ermeni Sorununun Uluslararası Hale Getirilmesi

Ermeni Sorunu, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında İngiltere ve Rusya arasındaki emperyalist mücadelenin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ermeniler, Berlin Antlaşması'nın 61. maddesi ile büyük devletlerin desteğini alarak, Osmanlı Devleti'ndeki diğer Hristiyan unsurlar gibi bağımsız bir devlet kurma yarışına girişmiştir. 1880'li yılların sonlarına doğru Hınçak, Taşnak, Anavatan Müdafileri gibi ihtilalci komiteler kurarak teşkilatlandılar, bu komitelerin programları doğrultusunda ülkede terör ortamı yaratıldı, ve ülkenin dört bir yanında Ermeni isyanları patlak vermiştir.²³ Ermeni komitelerinin

²² Bliss 1896, s.167-169.

²³ Milliyetçi Ermeni dernekleri ilk olarak Doğu Anadolu Bölgesi'nde kurulmuştur. Doğu Anadolu'da kurulan “Karahaç” ve “Anavatan Müdafileri” gibi dernekleri kısa sürede diğerleri takip etmiştir. Ancak bağımsızlık amacıyla kurulan bu örgütlerin en etkililerinden ikisi Hınçak ve Taşnaksutyun'dur. 1887'de Osmanlı topraklarına hiç ayak basmamış ve Marksist teoriye inanan Ermenilerin oluşturduğu bir grup Hınçak Partisi'ni kurmuşlardır. Bu partinin amacı Türkiye Ermenilerini kurtarmak ve Ermenilerin yaşadığı bölgeleri Rus ve İran Ermenistan'ı ile birleştirerek bağımsız bir Ermenistan kurmaktır. Hınçak Partisi'nin kurulmasından 3 yıl sonra 1890'da Tiflis'te Taşnaksutyun Komitesi kurulmuştur. Taşnaksutyun Komitesi de bağımsız bir Ermenistan kurulması amacıyla çalışmalarına başlamış, nihai hedefe ulaşmak için her türlü yola başvurma kararı almıştır. 1890 yılından itibaren Hınçak ve Taşnaksutyun Komiteleri önderliğindeki Ermeniler, Avrupalı Devletlerin de desteğiyle birçok yasa dışı eylem ve isyan tertiplemiştir. Bunlar hakkında geniş bilgi için bkz. Gürün, 1983, s. 128 vd.; Saray, 2005, s. 41. *Ermeni Komitelerinin Âmal ve Harekât-ı İhtilaliyesi, 1332.*

yaptıkları yıkıcı faaliyetler, Batılı devletlerin emperyalist emellerini gerçekleştirmek ve Osmanlı Devleti'nin topraklarından pay elde etmek amacıyla terör komitelerine yaptıkları silah ve nakdi yardımlar, Patrikhane ve kiliselerin aleyhte yürüttüğü çalışmalar, Osmanlı Devleti'nden ayrılmak isteyen diğer Hıristiyan unsurların Ermenilere örnek olması ve misyoner teşkilatlarının faaliyetleri gibi birçok neden neticesinde sadece 1889-1896 yılları arasında 38 olay gerçekleşti.²⁴

Başta Doğu Anadolu olmak üzere Ermeniler tarafından yurdun her tarafında başlatılan bu isyanlar ve neticeleri, Ermeni komitelerinin yayınlarında ve Avrupa basınında "*Ermenilerin Türklerce katledilmesi*" olarak aktarılmış, Batı ülkelerinde ve Hıristiyan kamuoyunda Türk aleyhtarı bir algı yaratılmıştır.²⁵ Böylece büyük gürültü kopartılması hedeflendi. Bu maksatla hiçbir yalandan kaçınıldı, olaylar tahrif edildi. Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar dağılmış misyonerler ile büyük devletlerin konsoloslukları ve İstanbul'daki büyükelçilikleri bu propagandanın Batı kamuoyuna duyurulmasında ve benimsetilmesinde aktif rol oynamışlardı.

1890 Erzurum olayı ile başlayıp 1896 Van isyanı ile biten dönem, Batı dünyasında büyük bir soykırım olarak ilan edilmiştir. Misyonerlerin yazdıkları raporlar ve tanıklıkları Avrupa kamuoyunda büyük bir yankı uyandırmıştır. Türklerin, Ermenileri katlettiği iddiaları birçok gazete ve dergide en iddialı başlıklarla yer buldu.²⁶ Edwin Munsell Bliss de Türkleri ve Müslümanları karalama kampanyasında bilinçli olarak etkide bulunan önemli misyonerlerin arasında öne çıkmıştır. Örneğin, Ermeni isyanlarının çok yoğun olarak yaşandığı 1895 yılında Bliss, ölen Ermeni sayısını 35.032 olarak göstermekte hatta akıbeti hakkında bilgi alınamayan Ermenilerin de bu sayıya ilave edilmesiyle 50.0000 Ermeni'nin Türkler tarafından katledildiği iddiası ileri sürülmüştür.²⁷ Gürün'e göre, komiteci Ermenilerin kurşunları ile ölen Ermenileri de Türkler öldürdü varsayılsa bile, 1890'lı senelerde isyanlar ve ayaklanmalar sırasında hayatlarını kaybeden Ermenilerin sayısı 20.000'i geçmez. Yine Gürün'e göre, Müslümanların

²⁴ "Bliss, Ermenilerin özgürlük arayışlarını ve şartlarındaki iyileşme çabalarını haklı bulmaktadır. "Avrupa Bulgaristan'ı yarattı, neden bir Ermenistan yaratmasın?" diyerek, ihtilalci Ermeni gençlerinin gözlerini özgür Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'da açtıklarını ve onların ulusal hikâyelerini hiç unutmadıklarını belirtmiştir.", Bliss 1896, s. 558.

²⁵ Karayumak 2007, s. 147.

²⁶ **The Times**, "A Summary Of Armenian Massacres", 30 Aralık 1895, s.8, **The Times**, "The Armenian Question", 10 Ekim 1895, s.3, **The Times**, "The Armenain Massacres", 12 Aralık 1895, s.7, **The Times**, "The Armenain Massacres", 29 Ocak 1896, s.6, **The Times**, "The Armenian Massacres", 25 Eylül 1896, s.4, **The Times**, "Mr Gladstone On The Armenian Question", 25 Eylül 1896, s.5, **The Times**, "Turkey", 4 Ocak 1897, s. 3, **The Times**, "The United States And Turkey", 1 Mayıs 1900, s.5

²⁷ Bliss 1896 s. 553.

Batı Kamuoyunda Türkler ve Müslümanlık Algısının Oluşmasında Amerikan Misyonerlerinin Etkisine Bir Örnek: Edwin Munsell Bliss

bu isyanlardaki kaybı ise 5.000'den az değildir ve bu Müslümanların çok büyük bir kısmı durup dururken, üstüne ateş açılarak, sırf geride kalanlar hırsla kapılıp Ermenilere saldırsın diye tahrik amacıyla katledilmişlerdir.²⁸ Üstelik isyanların liderleri ve elebaşları Batılı devletler tarafından silahlandırılmış ve himaye edilmiştir. Hepsi Anadolu kökenlidirler, ancak Batı şehirlerinde veya Atina'da eğitim görmüşlerdir.²⁹ Osmanlı Devleti bu isyanları çıkaran komite liderlerini ve komiteleri bozgunculuk anlamına gelen, fesat tanımı ile nitelendirmiştir.³⁰

Gerçek anlamda ilk Ermeni ayaklanmaları, 1890 yılından itibaren Erzurum ayaklanması ile başlamış, aynı yıl Kumkapı olayı ile devam etmiştir. Ardından Kayseri, Yozgat, Çorum, Merzifon isyanlarını, 1894 de Birinci Sasun isyanı, 1895 de Bab-ı Ali gösterisi ve Sivas isyanı takip etmiştir. 1895 yılında isyanlar, Trabzon, Elazığ, Erzincan, İzmit, Bitlis, Bayburt, Maraş, Urfa, Diyarbakır, Muş, Sivas, isyanları ile bütün Doğu Anadolu vilayetlerini içine alacak şekilde genişlemiştir. Ekim 1895- Ocak 1896 Zeytun ve Haziran 1896 Van isyanlarını Ağustos 1896 yılında Osmanlı Bankası Baskını izlemiştir. 1903-1904 İkinci Sasun İsyanı'nı, Temmuz 1905 yılında Sultan 2. Abdülhamid'e yapılan Yıldız Suikastı girişimi takip etmiştir. I. Meşrutiyet'in ilanından sonra Nisan 1909 yılında I. Adana Vakası ile yeniden başlayan olaylar, Birinci Dünya Savaşı esnasında Doğu ve Orta Anadolu bölgesinde yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bu dönemde Şubat 1914 yılında 2. Zeytun İsyanı'nı, Bitlis ve Muş İsyanı, Elâzığ, Diyarbakır, Sivas, Yozgat, Trabzon, II. Adana ve Van isyanları yaşanmıştır. Bu isyanlar çoğu kaza ve vilayetlerde birkaç defa birden çıkartılmıştır. I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra (1914- 1918) Ermeni çeteciler faaliyetlerine ara vermeden devam etmişlerdir.³¹

Misyoner Bliss "Turkey and The Armenian Atrocities" adlı kitabında Ermenilerin çıkardıkları birçok isyana değinmiştir, özellikle Ermenilerin çıkardığı en büyük isyanlardan biri olan Birinci Sasun İsyanı ile ilgili değerlendirmelerini oldukça dikkat çekicidir. Kendisinin bu ifadelerini aynen veriyoruz:

"...Bu bölge Ermeni nüfus bölgesinin merkeziydi. Hatta Bitlis ve Van, Muş'a göre daha bir Ermeni havası içindeydi..."

²⁸ Gürün 1983, s. 242.

²⁹ Akçora 2001, s. 56.

³⁰ Koçak 2007.

³¹ Gürün 1983, s. 213. Yabancı basında, yaşanan olaylar Ermenilere yapılan katliamlar olarak duyurulmuş, yaşananları araştırmak üzere yola çıkan uluslararası delegeler olay yerlerine varmadan önce "katliamın" kanıtı olan izlerin Türk resmi yetkilileri tarafından silindiği iddia edilmiştir. Ayrıca firar eden Ermenilerin Türklerce zor kullanılarak harap olmuş evlerine geri döndürüldükleri ve evlerin onarıldığı da yabancı basın tarafından kaleme alınan bir diğer iddia olarak gözler önüne serilmektedir. "The Armenian Atrocities: Terrible Details", **The Scotsman**, 28 Şubat 1895, s. 5.

...1893 yazında Muş yakınlarında bir adam yakalandı ve hükümet bu adamın arkadaşlarının doğu dağlarında bir araya geldiklerinden şüphelendi. Buna göre baskın yapmaları için adamları Hamidiye süvarilerinde bulunan bazı Kürt liderlere haber gönderdiler. Dağlıların karakterlerinin bilinmesi sebebiyle bu kabile reisleri hazırlıklarını dikkatlice yaptılar. Her taraftan adamlarını topladılar ve artık Ermenilere bir sorunun olduğunu göstermeye başladılar. Bir süre sıradan baskınlar yapıldı. Hayvanlara el konuldu, nadiren insan ölümleri oldu. Bazen Ermenilerden, bazen de Kürtlerden ölümler oldu.

...1894 yılı baharıyla beraber durum daha da kötü bir hal aldı. Hükümet bölgedeki Kürt şeflerin Muş ovasının batısına ve Sasun bölümünde kalan 40 kadar köyün yeniden yapılandırılması için saldırıda bulunmalarına göz yummaya karar verdi. Tüm eyalette bunu uygulayıp her bir köşeye saldırdılar. Hayvanları çaldılar. Sonuç her yerde aynıydı. Bir olayda Kürtler öldürülen 2 arkadaşlarının cesedini Muş şehrindeki vilayet binasına götürdüler tüm bölgenin hükümetin gücüne karşı gelen silahlı isyancılarla dolu olduğunu söylediler. Ve farklı köylere de genel bir saldırı emri çıkarttılar. Ermeniler daha iyi durumlardı ve kendilerini savunmayı başardılar. Kürtler ise onları zapt etmekte başarılı olamadılar. Hükümet de Kürtlere asker takviyesi yaptı ama bu kimsenin bilmediği bir şekilde ve gizlice yapıldı. Bu askerlerle güçlendirilen Kürtler her tarafa yayıldılar. Türk askerlerince sadece saldırı gücü açısından değil, verdikleri eziyetler bakımından da destekleniyorlardı. Askerler bir Ermeni köyüne girip onları koruyacaklarını söylemişler. Köylüler de onları kabul edip farklı evlere yerleştirdiler. Askerler gece olunca kalkıp, tüm köy halkını, çocuk-kadın demeden öldürdü. Şimdi bundan anlaşıyor ki Ermenilerin artık nihai niyetleri ellerindeki malları mümkün olduğunca çabuk satıp savaşmaya karar vermektir. Ağustosun ilerleyen günlerindeki genel katliam hareketlerinde sonuç ortaya çıkmıştı zaten. Bundan hemen sonra ise elinde yeterli gücü olmadığını anlayıp, bundan korkan Muş valiliği merkezi Erzincan'da bulunan Şark komutanlığına bir haber gönderdi ve kuvvetlerini derhal toplayıp hâlihazırda orda bulunan kuvvetlere ve savaşan Kürtlere katılmalarını istedi.

Bir haber de İstanbul'a gönderildi ve tüm doğu illerinin bir isyanda olduğu bildirildi. Padişah bir ferman çıkardı ve kendisine bağlı tüm güçlerden oradaki isyanı bastırmalarını istedi. Bu ferman Mareşal Zeki Paşa'ya Muş'a gelince ulaştı. Askerlerin önünde bunu okudu ve göğsüne koyup adamlarından görevlerini yerine getirmelerini istedi.

Özellikle padişahın tahta çıkışının yıldönümüne gelen Ağustos'un son gününde onun gücünü göstermek isteyen askerler en şiddetli saldırılarını gerçekleştirdiler. Bu süreçte tüm yenilik yanlısı kanun ve kararlar bir kenara itildi. Tüm köyler ayırım yapılmaksızın aynı acılara maruz bırakıldılar. Vergi

Batı Kamuoyunda Türkler ve Müslümanlık Algısının Oluşmasında Amerikan Misyonerlerinin Etkisine Bir Örnek: Edwin Munsell Bliss

makbuzları artık dağ gibi olmuştü. Her seferinde tam bir temizliğin gerekliliğinden bahsediliyordu. Ermeni bölgesindeki tüm insan topluluğunun yok edilmesinin gerekliliğinden bahsediliyordu. Bir köyde bir vaiz ve birkaç saygın kişi Türk görevlilerini karşılamak için dışarı çıkmışlar ve sadakatlerini belirterek merhamet istemişler. Ama çabaları boş çıkmıştır. Köyün etrafı çevrildi ve herkes öldürüldü.”³²

Bliss, Sasun’da yaşanan bu olayları birçok kişinin anlattığını ve bu tür hikâyelerin hepsinin inanılabilir boyutta olduğunu savunmaktadır. Kişilerin anlattıklarının yanı sıra, Bliss için doğru söyledikleri şüphe götürmeyen kişilerden kendisine ulaşan mektuplar da yine Bliss’e göre, Ermenilerin Sasun’da nasıl katledildiğini doğrulamaktadır. Bliss, bu kişilerden birisi olarak konuyu “*Türkiye’deki Ermeni Krizi*” şeklinde ele alan ve yaşanan olayı çok vahim olarak bildiren Greene adlı misyoneri referans göstermiştir.³³ Bliss, Sasun İsyanı ile Ermeni kadın, erkek ve çocuklarına yapıldığı ileri sürdüğü katliamları en ince ayrıntısına kadar betimlemiştir, Türklerin acımasızca Ermenileri kadın, erkek, çocuk demeden kestiğini iddia etmiştir.³⁴

Edwin Munsell Bliss, anlattıklarının daha gerçekçi ve inanılır olması için bazı özel isimler vererek, bu kişilerin anlattıkları hikâyeleri “*Sasun Katliamı Tanığından Bir Hikâye*” veya “*Serape Asdadurian Hikâyesi*” gibi başlıklarla vermektedir. Bu örnekler detaylı olarak incelendiğinde kişilerin hatıraları ve kurguları üzerine inşa edildiği ilk dikkat edilen husustur. Hikâyeler okunduğunda, Kürtlerin Türk hükümeti ile birleşerek Ermeni köylerini yaktıkları ve binlerce Ermeni’yi hayvanlarıyla birlikte eziyet ederek katlettikleri savunulmaktadır. Maalesef tamamen yanlı bir bakış açısıyla kaleme alınan ve ayrılıkçı bir söylem amaçlayan bu yazılar özellikle Amerika ve Avrupa’da yankı bulmuş ve 1915 yılında yaşanan olayların kanıtı olarak öne sürülmüştür. Her şeyden önemlisi bu yanlı eser Ermeni lobisi tarafından kendi söylemlerinin desteklenmesi için ilerleyen tarihlerde kullanılmıştır. Örneğin, 1981 yılında yayımlanan yabancı bir gazetede, “1915 yılında Ermenilere yönelik olan yapılan katliamdan şüphesi olan varsa Ermeni olmayan ama “gerçekleri yazan” Edwin Munsell Bliss’in *Turkey and The Armenian Atrocities* adlı kitabını okusun” diyen bir yazı kaleme alınmıştır.³⁵

³² Bliss 1896, s. 368-383.

³³ Frederick Davis Greene, Anadolu’da 4 yıl boyunca çalışan bir diğer misyonerdir. Misyoner bir babanın evladı olan Greene rahiplik yapıyordu. Van’daki Amerikan İstasyonu merkezinde 1890-1894 yılları arasında çalışmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Birecikli, 2016, s. 138-139.

³⁴ Bliss 1896, s. 382.

³⁵ **The Globe and Mail**, “*Lust For Power*”, 10 Mayıs 1982, s. 6. Ermeni meselesi üzerine kaleme alınan bilimsellikten uzak, herhangi bir belge ya da ispata dayanmayan “abartılı” yazılar Ermeni iddiaları için çoğu zaman dayanak oluşturması amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin

Bliss'in Türklük ve İslamiyet Algısı

Bliss'in Türk ve İslam algısına bakmak, misyonerlerin bu konu hakkındaki bakış açılarını anlamamız açısından bir örnek teşkil etmektedir:

“Efsaneye göre, hepsinin ortak atası İbrahim zamanında yaşamış olan Türk isimli yüce bir kraldı. Onun soyundan gelen Oğuz Han'ın bir gün takibe gönderdiği altı oğlu vardı. Dönüşte babalarına buldukları yay ve okları getirmişlerdi. Yay en büyük üç çocuğa ve üç ok da en küçük çocuklara verilmişti. Sonrakilerden her biri birer tane almıştı, ancak ilk üç yayı aralarında bölerek bu nedenle Bozok yani Kırıcılar adını almışlardır. Onlara ordu kanadının sorumluluğu emanet edilmiştir, buna karşın Üçok yani Üç Ok denilen üç küçük çocuğa da sol kanadın sorumluluğu verilmiştir.”³⁶

Bliss, daha sonra kronolojik sırayı takip etmiş, Tuğrul Bey, Ertuğrul Bey, Alparslan ve Melikşah gibi Türklerin önemli hükümdarlarına değinmiştir.³⁷ Bu hükümdarların devlet yöneticiliklerinden bahsetmiş ve sınırlarını bu kadar geliştiren Türkleri aynen aşağıdaki gibi izah etmektedir:

“Böyle bir güç geliştiren bir ulusun sadece sınırlarını genişletmekle kalmayıp onları koruması, ulus arkasından ulus kontrolüne alması ve onları boyunduruğu altında tutmaması, Avrupa'nın düşmanlığına karşı sahip olduklarını asırlardır korumaması ve geçmiş yüzyılda iş başında olan parçalayıcı etkilere dayanmaması, doğasında çok fazla yaşama gücü olmaması imkânsızdır. Baştağinin zayıflığı ne olursa olsun, vücudun esenliği olmuş olmalıydı ve hala olmalıdır. Bunun doğru olduğu sadece herhangi ulusun gezginleri tarafından değil, aynı zamanda “Ölü Türk'ten başka iyi bir Türk yoktur” sözünü söyleyenler birçok insan tarafından da kanıtlanmaktadır. Gerçek şu ki, Türk yerlisinin karakterini doğru bir şekilde tahmin etmek için, şehirde veya kırsalda olsun ki çoğu kırsaldadır, özel evlerden başka resmi dairelere gitmemeliyiz.

Sıradan Türk köylüsü ve hemşeri zevklerinde basit insandır. Yemeği basit ama sağlıklıdır, kıyafeti mütevazıdır, evi en ilkel şekilde donatılmıştır. Hareketlerinde naziktir, çocuklarını, sıklıkla karısını yoğun aşırı derecede sever, doğa güzelliklerinin büyük hayranıdır, genelde ulaşılabilir yerdeki birkaç çiçeği almaya çalışır. Daha ziyade ağırbaşlı bir şekilde sosyaldır, bu açıdan daha hareketli olan Ermenilerden ve eğlenceleri sıklıkla gürültülü olan

Ahmet Refik'in Mondros Mütarekesi günlerinde “İttihatçı aleyhtarlığı” ile kaleme aldığı “İki Komite, İki Kıtıl” adlı eserindeki taraflı ifadeler Leon Panos Dabağyan tarafından Ermeni iddialarını desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Konu hakkında karşılaştırmalı bir çalışma için bkz. Özkan ve Kılıç 2010, s. 571-617.

³⁶ Bliss 1896, s.66

³⁷ Bliss 1896, s.67-70

Batı Kamuoyunda Türkler ve Müslümanlık Algısının Oluşmasında Amerikan Misyonerlerinin Etkisine Bir Örnek: Edwin Munsell Bliss

Yunanlardan oldukça farklıdır. Tamamen konukseverdir, ücretsiz bir elle eğlendirir. Talihsizce, özellikle kör, kötürüm, deliye karşı çok yardımseverdir, onlara asla parmak doğrultmakla kalmaz aynı zamanda yapabildiği kadar yardım eder. Ayrıca hayvanlarla da dikkatli ve genelde düşüncelidir.”³⁸

Bliss, daha sonra Türklerin sosyal yaşamına değin örnekler vermekte, Türklerin evlilik hayatına değinmektedir. Türklerin genelde tek eşli olduğundan, boşanmanın çok yaygın olduğundan, herhangi bir Türk'ün karısını herhangi bir zamanda bir kenara bırakıp, bir diğerini alabildiğinden bahsetmektedir.

Türklerin ticarete ve bankacılığa karşı alışkanlığının olmadığını belirten Bliss, Türklerin bu uğraşlara sonsuz sahtekârlık ve aldatmayı işaret ederek baktığını ve bu doğrultuda Batı'nın etkisi altında olması haricinde bu uğraşlara nefretle baktığını kaydeder. Bliss'e göre, Türkler genellikle doğrucu, dürüst ve güvenilirdir. Komşuları ile iyi ilişkiler yaşar. Türk için, “*yabancı*”, kendi ülkesinden çok uzakta, insanların en rahatsız şekilde giyindiği, garip şeyler yediği ve genelde kendisi için en ufak bir çekicilik içermeyen bir hayat sürdükleri bazı garip ülkelerin varlığına dair bir kelimedir.³⁹

Bliss, Türklerin zihinsel yeteneğinin iyi olduğundan, ülkede neredeyse hiç eğitim olmamasından, var olan az eğitimin din adamlarıyla sınırlı olduğundan, okumanın az, gelişim için ise neredeyse hiç olanak olmadığından bahsetmiştir. Bliss'e göre, birçok açıdan hükümetin yönetimi çok iyi bir düzendedir ve Türk diplomasisinin tarihi Avrupa'da herhangi bir sarayınki ile kesinlikle eşittir. Türkler, Ermeni ve Yunanlar gibi zeki değildir ama iyi bir akla sahiptir. Koşulların fırsat verdiği yerde kendileri için düşünme yeteneğini gösterirler. Resmi sınıfta bu özellikle fark edilir ve İstanbul'un eğitilmiş Türk'ü, Avrupa şehirlerindeki arkadaşıyla tamamen aynı hizada durmaktadır. Bliss, bu düşüncelerini aşağıdaki cümlelerle desteklemektedir.⁴⁰

“Edirne'den İstanbul'a demiryolu treniyle seyahat eden bir Amerikalı, bir Türk subayla sohbet başlamıştır. Subayın araştırmanın birçok hattında iyi bilgilendirilmiş ve hatta İncil'in Türkçe versiyonunu iyi okumuş olduğunu keşfetmiştir. Bu versiyonun büyük basımlarının özellikle Türklere uyarlanmış şekilde imparatorluk boyunca satılması ilginç ve önemli bir gerçektir ve sürekli okuyup araştırmaları Türklerin kendileri tarafından defalarca doğrulanmıştır. Fuat, Mithat ve Ali Paşalar gibi insanlar çıkaran ki bunlardan birkaçı son yıllarda göze çarpmamaktadır ve günlük basına bu kadar ilgi gösteren bir ulus vasat derecede zihinsel yetenekli olarak düşünülemez.”

³⁸ Bliss 1896, s.70

³⁹ Bliss 1896, s.75

⁴⁰ Bliss 1896, s.76

Bliss, “*Koşulsuz İtaat (Unwavering Obedience)*” olarak adlandırdığı yazısında ise, despot bir hükümetin karşısında bile, Türk neredeyse ideal bir vatandaşı oluşturur demektir. Bliss’e göre, Türkler, Sultan’ın yönetiminde defalarca olduğu gibi, en zalim baskı ve haksızlığa uğrasalar bile hükümet görevlisi gözüyle baktıklarına karşı kesinlikle itaatkârdırlar. Şikâyet ederse bile çok nadir eder ve ettiğinde de üstlerine karşı hiç eleştiri yapılamazmış gibi korkar.

Bliss’e göre, Türkler, asker olarak dünyada en iyi sırada yer alır. Doğuştan iyi fizigi ve güçlü yapısı ve basit yaşam tarzı ona büyük dayanıklılık verir ve koşulsuz itaatleri üstlerinin ona karşı güven duymasını sağlar. Buna karşın çocukluğundan beri gördüğü dini eğitim onu ölümü hor görme noktasına taşır.

Türkler için bu olumlu cümleleri sarf eden Bliss, ardından bir fırsat yaratarak onların karakterinin bir kötülüğünden bahsetmektedir. Türklerin alıkonulması gerekli olan ve onların ihtiyaçlarını karşılayan kimseleri olmayan delilerin tedavisi için aşırı derecede acımasız davrandığından söz eder. “*Kıtlık veya genel sıkıntı zamanlarında Türkler kendi insanlarını rahatlatmak için bile hiçbir şey yapmazlar ve bir hayvan hastalandığında veya muhtaç olduğunda, sefil bir sona terk edilir.*” der.⁴¹

Bundan sonraki bölümde ise Bliss’in Türkler için söyledikleri gerçekten inanılması zor çok aşağılayıcı cümlelerdir. Aynen şu şekilde aktarılmaktadır:

“...*kervan yollarında yol kenarında ölmeye terk edilmiş deve, at veya katır görmek olağandışı bir görüntü değildir. Geçmiş yılların işkence, cinayet ve zorbalık hikâyeleri insanoğlundan ziyade iblis ırkına ait gibi görünmektedir. Bunun çoğundan Kürtlerin sorumlu olduğu doğrudur, tıpkı Bulgar katliamlarında çoğunlukla Pomakların en kötü taşkınlıklardan suçlu olduğu gibi, ancak yine de Türklerin kendilerinin, askerler ve köylülerin en korkunç kötülük amelleri işledikleri doğrudur. Hamile kadınların doğmamış çocuğun cinsiyetine dair bahsine karar vermesi için parçalanması, kadınların ve kızların toptan tecavüzü, erkeklerin ve hatta küçük çocukların en insanlık dışı biçimde işkenceleri, birçoğunun tanıklık ettiği iyilik ve misafirperverlikle kesinlikle farklı görünen şeytanca bir barbarlığı göstermektedir. Yine de şu da bir gerçektir ki, gerçekler dehşetlikleri içinde ayrıntılı olarak anlatılsaydı, tarih dünyayı iğrendirirdi. Bir kısmı Çağdaş Yorum’da, E.J. Dillon’ın yazdıkları, “Türkiye’de Ermeni Krizi”nde Frederick D. Greene’in makaleleri gibi makalelerde öne sürülmüştür ve birkaç tane, nispeten çok az örnek bu kitabın son bölümlerinde bulunur. Burada tekrar edilmelerine gerek yok. Bol kanıt olmadığı için verilen bir olay olmadığını söylemek yeterlidir.*

Aynı zamanda özel yaşamda, Türk insanların en iyisinin bile sadece kınamaya yol açan yönleri vardır. En fark edilir olan, belki de, çoğunlukla

⁴¹ Bliss 1896, s.78

tamamen alçaltılan kadınların durumudur. Doğumundan beri kadına hizmetçi ve talihsiz gözüyle bakılmaktadır. Özellikle çocuk kız olursa, büyük bebek öldürme miktarı tarafından gösterilmektedir, yaşlı kadınların vahşi, çirkin yüzlerinden, bu açıdan Ermenilerden farklıdır, kaybolmuş gibi görünen şefkatin her tonundan seslerinin delici titizliği, konuşmanın ve düşüncenin çok genel basitliğine kadar, kadının kocasının kalbinden ziyade tutkularını tatmin etmeye itimat etmesi gerektiği toplumun durumunda daima katılımcıdır. Önceden belirtildiği gibi, istisnalar vardır, ancak çoğunlukla Türk kadınlarının durumu çok aşağıdadır. Bu durum erkekler üzerinde tepki yapar ve onları aşırı derecede kaba ve şehvet düşkünü yapar.”⁴²

Bu kadarı ile yetinmeyen Bliss, Türkler için çok daha ağır tanımlamalara sonraki cümlelerinde aynen şöyle yer vermektedir:

“Muhtemelen kadının durumundan sonra Türk karakterinin daha zayıf veya en kötü yanı resmi sınıfta kendini göstermektedir. Türklerin kendilerinin **“Türk memur olana kadar dürüst bir adamdır ve sonra yaramaz olur.”** diye atasözleri vardır ve bu sınıf ve dünyanın kalanı arasındaki ilişkinin büyük bir bölümünde bunun doğruluğu kanıtlanmıştır. Muhtemelen tarihte hiçbir mahkeme, Türk mahkemesi kadar tüm ahlaki gücün çöküşünün bu kadar dikkat çekici bir örneğini veremez. Asil adamlar, üstün yetenekli ve kaliteli karakterli adamlar olmuştur, ancak çok nadirdiler ve devlete ait, askeri veya donanma hizmetine ait olsun ya da olmasın ortalama bir memur kesinlikle güvenilmezdir. Asla tutmaya niyeti olmadığı ve tutamayacağını bildiği vaatler verir. Rüşvetleri yüzü kızarmadan kabul eder ve temasa geçtiği herkesle, en çoğu alan ve en azı verebilen en zeki adam olduğuna dair genel prensipte ilgilenir, üstlerine dalkavuktur, astlarına ise bir zorbadır. Bütün hayatı, herhangi ilişkisi olduğu herkesle sürekli bir mücadeledir. Yaşadığı atmosfer sahtekârlık ve yalancılık soluyor gibi görünür ve sergilediği yetenek en alçak amaçlar için kötüye kullanılır. Ancak yine de burada, neredeyse her diğer açıklamada olduğu gibi, istisnalar yapılmalıdır. Hükümet departmanları ile işleri olan hiç kimse birçok nezaket ve saygı örneği bulmakta başarısız olmamıştır. İl valileri tarafından işlenen bütün yasa dışı hareket ve adaletsizlikle birlikte, sadece adalet değil aynı zamanda tüm sınıftan insanla ilişkilerinde birçok incelik örneği olmuştur. Ancak her muhtemel istisna not edildiğinde, en tepeden en aşağıya kadar memur hayatının tamamen ahlakının bozulduğu doğru kalmaktadır.”⁴³

Bliss, sözlerine İslam dinin Türk’ün karakterine nasıl etki ettiği ile ilgili şu cümlelere yer verir:

⁴² Bliss 1896, s.79.

⁴³ Bliss 1896, s.80-81.

“Burada sadece İslam dininin Türk karakteri üzerindeki etkisini belirteceğiz. Bu etki hem avantajlı hem de dezavantajlıdır. Monoteizminin ihtişamı onun ruhunu doldurur ve onu bu fikre karşı mutlak bir itaat içinde tutar. Bunun bir sonucu da ırkın doğal sadeliğinin zayıflamasındansa, güçlenmesidir. Bunun bir diğer etkisi de onun genel kendini kontrol ve ölçülülüğünde görülmektedir. Türk çoğunun sandığı gibi ölçülü bir adam asla değildir, ancak sahip olduğu ölçülülük esasen dininin ahlaki öğretilerinin sayesinde. Bu yüzden genel olarak duyarsızlıktan değil de ilke itibarıyla kendi kendine yeten biridir. Her şeyden önce, üzerinde Tanrı'nın mutlak kontrolünü kabul ederek ve ne olursa olsun doğru olduğunu iddia ederek su katılmamış bir kadercidir. Ona olan şey ruhanidir. Dolayısıyla, savaş alanında, tehlikenin farkına varmayı kesinlikle reddeder ve özel hayatta hastalık onu yakaladığında, çoğunlukla iyileşmek için bir çaba sarf etmez. Sıradaki olay bu etkinin gücünü herhangi uzun bir açıklamadan daha iyi göstermektedir. İmparatorluğun birçok bölümünü silip süpüren koleranın çeşitli felaketleri içinde, Türk tedavi etmesi en zor hasta olmuştur.

1865'te İstanbul'da ölümlerin günde binden az olmadığı dehşet zamanında, merhamet ve şifa işi üzerinde olan bir centilmen sokakta, ona yapabilirse yakındaki bir odaya gelip babasını kurtarmasını rica eden bir genç adamla tanışmış. Odaya girilmiş ve orada yerde basit bir yorganın üstünde yal olarak yaşlı ancak güç, mükemmel fizik ve görünüşte mükemmel sağlık açısından yaşlı olmayan bir Türk yatıyormuş, ta ki salgın hastalık tarafından saldırıya uğrayana kadar. Hastalık onu öyle bir tamamıyla sarmış ki ölümle işaretlenmiş gibi görünüyormuş. İlaç üretildiği halde, “Tanrı'nın istediği ölmemse, ölüüm ve sizin ilacınız hiçbir işe yaramaz. Eğer istediği iyileşmemse, iyileşirim ve sizin ilacınıza gerek kalmaz” diyerek ilacı almayı kesinlikle reddetmiş. Adamın öldüğünü söylemeye gerek bile yok. Bu aynı ilke aynı zamanda onu olduğu gibi uysal bir özne yapar ve birçok ırk devrim için tedirgin ve ısrarcı olurken, onu kendi kaderiyle hoşnut tutar.

İslam'ın tam mutlakıyeti onu kendi inancından olmayanlara karşı baskıcı ve aşağılayıcı yapar. Şehvetli cennetinin heyecanı, onu tutkularının doyumu açısından tüm sınırlamalardan özgür kılar. Eğer bir kez onun tanıdığı dini liderler, kanunun yetkili tercümanları, hükümetin otoritesine karşı açıklama yaparsa, aniden tarihte bilinen en tehlikeli devrimci olur, saldırganlık açısından. Ancak başka bir anlamda, aynı din onun içinde tembellik de geliştirir. Gezginin Türk karakterini açıkladığı, muhtemelen birçoğuna karşılık gelen bir kelime “keyif” kelimesidir. Tercüme edilemeyen bir kelimedir ve farklı zevklerin hissi tadını çıkarmaktansa genel olarak tembelliği ve şehvetli durumu belirtir.

Keyiften yararlanırken, gelecek ve geçmişle ilgili kaygısızdır ve sadece şu anda yaşar. Tarlalarda çalışmaya zorlansa, “Ne gerek var? Şu an için elimde yeterince var. Neden geleceğe bakmalıyım ki?” der. Zihinsel gelişim veya geniş ölçüde refah çizgisinde hırsına ilgi çekilirse, aynı tembel rahatlık durumunu düzeltmek için en küçük sorunu bile halletmesini engeller. Bu tembelliğin, tarihinde bilindiği üzere, geçmiş yıldaki olayların vahşi barbarlığıyla birlikte Türk saldırganlarının büyük gazabıyla bir arada var olması neredeyse inanılmaz gibi görünür ancak doğrudur. Bu aynı özellik yine bir başka şekilde görünür. Ülkenin herhangi bir gelişimine karşı durur. Bu, Tatar dilinde tercüme edilen epikürçülüktür (zevk ve sefaya düşkünlük) ve bizim de Roma sarayının lüks kanepesi ve derin içki âlemleri yerine, çıplak çamur zemin, bir fincan kahve ve pipoyla eğlence düşkünlüğümüz vardır. İlki aslında zenginliğin olanak sağladığı her yerde vardır, ancak farklı Türk “keyfi” için saraya veya Boğaz kıyılarına değil, Anadolu’nun köylerine ve düzlüklerine bakmalıyız. Bir resim Toros’un güney yamaçlarında biraz toprak sahibi olan Türk bir paşanın reddinden konusunu almıştır. Birkaç Avrupalı onun mülkündeki kömür madenlerinde çalışmak için izin almaya geldiklerinde, “Eğer Yüce Tanrı kömürün kullanılmasını isteseydi, onu kazmanızı gerektirecek kadar aşağıya değil, ulaşabileceğiniz kadar yüzeye yakın koyardı. O’nun planlarını değiştirmek küfürdür.” diye yanıtlamıştır. Ancak Paşayı rahatsız eden, doğrusu “keyfinin” bölünmesinden başka küfür değildi.

*Diğer birçok ulusla olduğu gibi Türk’ün de zıtlıklar yığını olduğu görülecektir. Bir takım asil özelliklerle zalim ve aşırı derecede aşağılık olan birkaçını birleştirir. Sadece kibar ev sahibini ve uysal, nazik diplomatı görenler bütün güçleriyle onu savunacaktır, buna karşın onun despotluğunun demir ökçesini hissedenler ve şehvetinin ahlaksız öfkesini görenler, onda iyiliğin mevcut olabileceğini zor düşünürler”.*⁴⁴

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin özellikle 19. Yüzyıl ve sonrasında yaşadığı askeri, siyasi ve ekonomik güçlükler, toprak kayıpları maalesef dünyadaki güç dengelerini değiştirmiş ve Osmanlı Devleti’ni siyasi politikada yalnız bırakmıştır. 1878 Berlin Antlaşması ile birlikte Büyük Güçlerin Osmanlı Devleti karşısında yer alması ve Osmanlı Devleti’nin iç işlerine karışmak düşüncesi ile Osmanlı Ermenilerinin yaşam koşullarında reform talep etmeleri ve bunların takipçisi olmayı üstlenmeleri Ermenilerin elini Osmanlı aleyhinde güçlendirmiştir.

⁴⁴ Bliss 1896, s.81-83.

Büyük Güçler dediğimiz İngiltere, Rusya ve Fransa Berlin Antlaşması'ndaki 61.madde kozunu kullanarak her fırsatta Ermenilerin haklarını savunmuşlardır. Amerika ise özellikle Gregoryen Ermeniler üzerinde etkili olmak üzere Osmanlı topraklarına Amerikan misyonerler göndermişler, bu Amerikan misyonerler Ermeniler ile dostluk ilişkileri kurmuş, ayrıca yürüttükleri eğitim, sağlık ve konsolosluk faaliyetleri ile Ermeniler üzerinde ayrılıkçı tohumlar ekmışlerdir. Sadece Ermenilere açtıkları okullarla tarih, dil, milliyetçilik öğelerini öğretmekle kalmamışlar ayrıca Osmanlı topraklarındaki izlenim ve gözlemlerini de raporlamışlar, günlükler tutarak bunları ham gazete köşelerine taşımışlar hem de daha sonra kitap olarak neşrederek kalıcı hale getirmişlerdir. Yazdıkları yazılarla Avrupa kamuoyunda Türk ve İslam algısını baştan başa karalayarak, mazlum ve haklı Ermeni ve Hıristiyan algısını işlemişlerdir. Bir taraftan Türklerin ve Müslümanların karakteristik özelliklerini çizerken diğer taraftan da abartılı ve gerçek dışı tariflerle Türkleri ve Müslümanları medeniyet düşmanı olarak tasnif etmişlerdir.

Örneğin, Anadolu'da 1890'lı yıllarda yoğun olarak çıkartılan Ermeni isyanlarından bahsederken belge dışı masa başı icatlarla anlatmışlar, yaşanan karşılıklı çatışmalarda sadece Türkler ve Müslümanlar suçlu ve katliamcı olarak iddia edilmiştir.

Her türlü tahrikâtın ocağı olan Ermeni terör komiteleri ve bu komitelerin çalışmalarını madden ve manevi olarak destekleyen Amerikan misyonerleri için Türkler hiçbir zaman mazlum olamaz ve olmamıştır. Çünkü onlar gerçeklerin değil belli amaçların ve ideolojilerin doğrultusunda Osmanlı Devleti'ni içten yıpratmak ve yıkmak için çalışmışlardır. Ne yazık ki bu çalışmalarını da özellikle Avrupa kamuoyunda karşılığını bulmuştur.

Bu amaçta çalışan Edwin Munsell Bliss de çalışmamızda görüldüğü gibi hiçbir belge göstermek gereği duymadan sözde tanıklar ve şahit olunan olaylarla karalama kampanyasına katkıda bulunmuş, kendisinin kitapları ve yazıları Ermenilerin katledildiği propagandası yapan kişilerce kanıt olarak ileri sürülmüştür ve sürülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Arşiv ve Belgesel Kaynaklar

- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi
BOA. BEO. (Bâb-ı Âlî Evrak Odası)
BOA. DH. TMİK. M. (Dahiliye Nezareti, Muamelat)
BOA. HR. SYS. (Hariciye Nezareti, Siyasî)
BOA. A} MKT. MHM. (Sadaret Mühimme Kalemî Evrakı)
Ermeni Komitelerinin Âmal ve Harekât-ı İhtilaliyesi, İlan-ı Meşrutiyet'ten Evvel ve Sonra, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1332.

2. Gazeteler

- The Globe and Mail*
The Manchester Guardian
The Scotsman,
The Times

3. Kitap ve Makaleler

- Akçora 2001 Ergünöz Akçora, “Osmanlı Devleti Dönemi Ermeni İsyancıları ve Türk Ermeni Toplumları İlişkilerine Etkileri”, *Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu*, Yeni Türkiye Yayınları, s. 123-144, Ankara.
- Akgün 1992 Seçil Akgün, “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları”, *Otam*, Sayı: III, s. 1-12, Ankara.
- Alan 2008 Gülbadi Alan, *American Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Anderson 1999 Gerald H. Anderson, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, Wm. B. Erdmans Publishing.
- Birecikli 2016 İhsan Burak Birecikli, “Anadolu'da Bir Amerikalı Misyoner: Frederick Davis Greene ve Ermeni Meselesi”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 55, s. 137-174.
- Bliss 1986 Edwin Munsell Bliss, *Turkey And Armenian Atrocities A Region of Terror*, Hubbard Publishing Co, Philadelphia.
- Bliss 1897 Edwin Munsell Bliss, *A Concise History of Missions*, Newyork
- Bliss 1904 Edwin Munsell Bliss, *The Encyclopedia Of Missions*, Funk and Wagnalls Company, Newyork and London.
- Ermeni Komiteleri (1891-1895)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü-Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu:48, Ankara 2001.
- Gürün 2010 Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Hovannisian 1997 Richard G. Hovannisian, *The Armenian People from Ancient to Modern Times*, Volume II, St. Martin's Press, New York.

- Karakaş 2014 Nuri Karakaş, “Amerikalı Misyonerlerin Anadolu’daki Faaliyetleri ve Ermeniler”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. 8, Ankara.
- Karayumak 2007 Ömer Karayumak, *Ermeniler -Ermeni İsyanları -Ermeni Katliamları*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Koçak 2007 Ender Koçak, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Halep Vilayetinde Ermeni Ayaklanmaları (1895-1915)*, Yüksek lisans tezi, Mersin.
- Lewy 2011 Guenter Lewy, *1915 Osmanlı Ermenilerine Ne Oldu?*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Mazıcı 2007 Nurşen Mazıcı, *Uluslararası Rekabette Ermeni Sorununun Kökeni 1878-1920*, Pozitif Yayınevi, İstanbul.
- McCarthy ve McCarthy 1989 Justin McCarthy - Carolyn McCarthy, *Turks and Armenians: A Manual on the Armenian Question*, Committee on Education Assembly of Turkish American Associations Washington, D.C.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni Amerikan İlişkileri II (1896-1919)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 86, Ankara 2007.
- Pierson 1853 Hamilton Wilcox Pierson, *American Missionary Memorial. Including Biographical and Historical Sketches*. Harper & Brothers.
- Sezer 2013 Cemal Sezer, “Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Meselesine Etkileri 1890-1914”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 3, Sayı 1-2, Haziran-Aralık, s. 57-69
- Sonyel 2009 Salahi Sonyel, *Osmanlı Ermenileri- Büyük Güçler Diplomasininin Kurbanları*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Süslü 1990 Azmi Süslü, *Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı*, Ankara Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü Yay. No:5, Ankara.

4. İnternet’te Makale ve Belge

Abdülkadir Yuvalı, “Ermeni İsyanlarında Misyoner Okulların Rolü”
<http://strateji.cukurova.edu.tr/ERMENI/05.htm>, (06.10.2012)

F:\bliss\Yale Finding Aid Database Guide to the Edwin Munsell Bliss Papers.
html, (17.06.2013)

SUMMARY

The Ottoman empire had always been of great importance for missionary work. Because, according to missionaries, the Ottoman Empire is the key to Asia. In appearance religious but in fact for economic and political aims, USA sent American missionaries to Turkey from the beginning of the 19th century. The missionaries were working for American Board. That field was the main missionary field in Turkey. It had got so many stations in Ottoman Empire territory. Missinonaries who came to Turkey first, tried to make research about races in Turkey, population of races, their culture, their properties, casual life and political life. Afterwards they tried to influence on them and tried to make them Protestan. American missionaries could not influence Catholics, Jews or Muslims. But they succeed on Gregorian Armenians. Armenians were members of Ottoman Empire for centuries. They lived in Ottoman Empire in peace for so many years. They worked in every area they wanted to work, especially as a trader and banker. They worked in government as ministers and offical members. When Ottoman Empire was started to call as a sick man of Europe, the Big European States changed their political goals on Ottoman Empire. With the Treaty of Berlin, signed in 1878, the eastern problem was raised by the Great States. According to this treaty, an autonomous Bulgaria was established and new rights and reforms were envisaged for the Ottoman minorities, and especially for Armenians. Armenians wanted new reforms and they wanted to establish an autonomous Armenia in the east Anatolia.

At this point, American missionaries stepped in. They tried to create a nationalist Armenian society with the schools they opened and the education they gave in these schools. They taught Armenian culture, language, history and Protestantism to Armenians. They presented new European mode of life, better economic and social conditions. They raised the question of why we should not be free, like Greece. Armenians started to rebel against Ottoman Empire with the power of European States behind them. They demanded help to built an autonomous Armenia and new reforms for themselves. American missionaries collected money for Armenians to help them, they supported them to rebell. Ottoman Empire realised the missionaries and their school's work, but it was too late to block them. Because whenever Ottoman Empire tried to stop them, she found the intervention of a large state in favor of the Armenians. Edwin Munsell Bliss was one of the missionaries who worked for American Board. His books and letters about Armenians in Turkey created the perception of the "Terrible Turks and Oppressed Armenians."

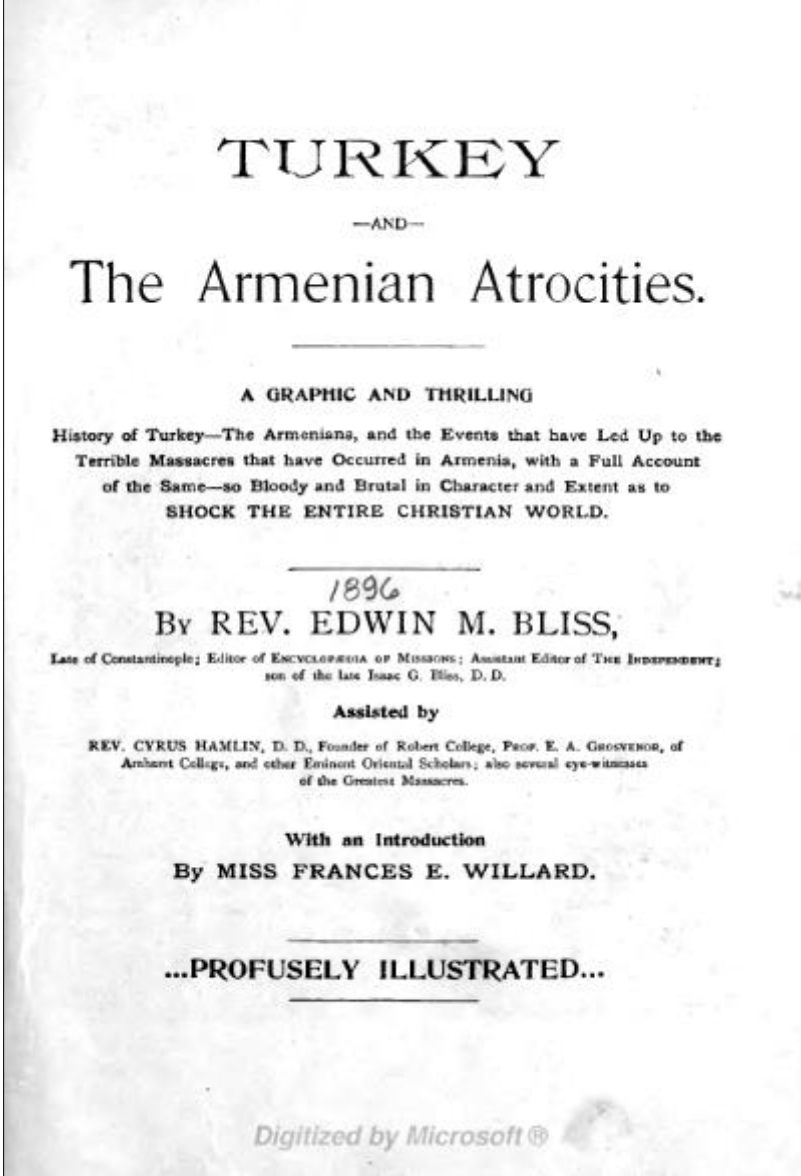
First, he handled Turkish image in a daily life. He used negative definitions and descriptions for Turk and Muslims. The expressions used while explaining how a Turkish daily life, food, tastes, religious beliefs were reflected in the Western public opinion. According to Bliss, Turks who defines themselves as the Ottomans, are simple in daily rutines, they never demand more than they need. Turks are lazy and never work hard for better conditions. Girls and women are not important members of society. Men used to be rude to them. In society there are so many races, but they do not like each other. Also the reforms that Ottoman governmet made did not make the conditions better. In the book Bliss stated that Ottoman State is a theocratic state, Sultan is also

caliph of all muslim community and this gives Sultan so much authority. Bliss claimed that Muslims never like Christians and they behave Christians badly and ruled them under pressure. Bliss systematically processed the claims that Turks committed massacres against Armenians, especially in his book "Turkey and The Armenian Atrocities". For example, Bliss claimed that ignorance and corruption prevail in almost all of the Ottoman State mechanism and injustice prevail in the courts. Evidence presented by Christians against Muslims in cases is not accepted. Bliss advocated the idea that Armenians were crushed under Ottoman domination and that they should get rid of this bad administration as soon as possible with the works that he wrote in the period after 1878, when the Armenian question gained an international dimension. Reaffirming the Armenians' search for freedom and their efforts to improve their conditions, Bliss said, "Europe created Bulgaria, why not Armenia?" He stated that the revolutionary Armenian youth opened their eyes in free Bulgaria, Romania and Greece and that they never forget their national stories.

In this study we searched the affects and reasons of his work.

EKLER

EK 1:

EK 2:

Patriarch of Constantinople. The ecclesiastical head of the Armenians is the Catholicos residing at Etchmiadzine, in the Caucasus. Of the same rank are the Catholicos of Aghtamar (near Van) and the Catholicos of Sis, in Cilicia. Next come the Patriarchs of Constantinople and Jerusalem, the former taking precedence as the civil head of the Armenians in Turkey.

Batı Kamuoyunda Türkler ve Müslümanlık Algısının Oluşmasında Amerikan Misyonerlerinin Etkisine Bir Örnek: Edwin Munsell Bliss

EK 3:

TURKISH PEASANT FAMILY, from the interior of Western Asia Minor. The family consists of the mother in the foreground, the son and his wife and their two children, son and daughter. An excellent illustration of the average Turkish peasantry of the somewhat better class, as found in the villages of Asia Minor.